

A keynesi általános elmélet és általános nemzetközi elmélet és a nemzetközi egyensúly keynesi definíciója¹

Szakolczai György

szakolczai.gyorgy@t-online.hu

Beérkezett: 2017. február 24. Elfogadva: 2017. március 10.

Ez a cikk e szerző négy előző írásának [Szakolczai, 2016, 2017a, 2017b, 2017c] a folytatása. Ezek közül az első Keynes életútjával foglalkozik élete utolsó szakaszáig, a II. világháborúig, és azt az álláspontot képviseli, hogy Keynes egész életútja és összes műve utolsó vállalkozása, a Valutaalap létrehozásnak kezdeményezése, és utolsó műve, a világgazdaság keynesi rendjének, az általános nemzetközi elméletnek a megalkotása felé mutat. Már ez is arra utal, hogy Keynes elképélései ma is időszerűek, és a világgazdaság mai problémái is csak ezek alapján oldhatók meg. A második cikk a Valutaalap kialakulásának legfontosabb előzményeit és a Bretton Woods-i konferencián létrejött megállapodás cikkeit ismerteti. Legfontosabb elemei Keynes első és második [Keynes, 1942, 1943], valamint White első és második [White, 1942, 1943] tervezete, továbbá az egyeztetés során létrejött Közös nyilatkozat [Joint Statement, 1944] és a Bretton Woods-ban elfogadott Megállapodás cikkei [Articles of Agreement, 1944]. A második cikk tárgyalja és értékeli ezt a hat anyagot, függeléké közli rövidített szövegüket, és a szöveg ismerteti az ez ügyben Keynes és angolok, illetve White és az amerikaiak között kialakult éles ellentétet. A harmadik írás, egy kétrészes cikk első része [Szakolczai, 2017b] a Valutaalapot létrehozó Bretton Woods-i értekezlet és a Valutaalap működési feltételeit véglegesítő savannah-i értekezlet között történeteket írja le. Ekkor Keynes kiharcolta hazája számára az angol-amerikai hitelmegállapodást, amely lehetővé tette az Egyesült Királyság számára a háborús gazdálkodásról a békegazdálkodásra való áttérés idejében elkerülhetetlenül kialakuló külkereskedelmi hiány áthidalását, White pedig megkísérelte - az egész emberiség legnagyobb hasznára sikertelenül - a Morgenthau-terv elfogadtatását, amely a német ipar teljes leszerelését, Németország felosztását és mezőgazdasági-pásztorokodó országgá való átalakítását javasolta. A negyedik írás, e kétrészes cikk második része [Szakolczai, 2017c] a Valutaalap működési módját alapvető mértékben meghatározó savannah-i konferenciát és határozatait, a Keynes és az amerikaiak közti éles összeütközést, Keynes és White tragikus halálát, valamint és a Valutaalap eredeti koncepciójának összeomlását ismerteti, ami Keynes javaslatai el nem fogadásának volt a következménye.

Ez a fenti bevezetésben bemutatott négy íráshoz kapcsolódó ötödik írás elmélettörténetinek látszik, de ilyen szempontból vázlatos, viszont nagyon is súlyos gazdaságpolitikai következtetésekre vezet. A közismert keynesi általános elméletből indul ki.

1. A keynesi általános elmélet

Keynes az általános elméletet az alábbi, egyetlen oldalból, sőt egyetlen bekezdésből álló 1. fejezettel vezeti be:

1 Megjelenik a *Köz-Gazdaságban*.

„Ennek a könyvnek *A Foglalkoztatás, Kamat és a Pénz Általános Elmélete* címet adtam, az *általános* szóra téve a hangsúlyt. Ennek a címnek az a célja, hogy kiemelje érveim és következtetésem jellegének ellentétét az e témára vonatkozó klasszikus elméletével, amelyben fölnevelkedtem, és amely uralja e nemzedék kormányzati és akadémiai köreinek gondolkozását, mind a gyakorlatit, mind az elméletit, éppúgy, mint az elmúlt száz évben. Úgy érvelek, hogy a klasszikus elmélet posztulátumai csak egy speciális esetre érvényesek, de az általános esetre nem, mert [a klasszikus elmélet] olyan helyzet [általános érvényességét] tételezi föl, amely [csupán] a lehetséges egyensúlyi helyzetek határoló pontja. Mi több, a klasszikus elmélet által feltételezett speciális eset jellemvonásai nem felelnek meg annak a gazdasági társadaloménak, *amelyben ténylegesen élünk, aminek az a következménye, hogy tanítása félrevezető és katasztrofális (disastrous), ha megpróbáljuk a tapasztalati tényekre alkalmazni*” (Keynes, 1936: 3, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy. 1. még Keynes, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007.).

Ez az érvelés a következőképpen folytatódik a 2. fejezetben:

„A foglalkoztatás klasszikus elmélete – amely e feltételezések [a klasszikus elmélet híveinek feltételezései] szerint egyszerű és nyilvánvaló – véleményem szerint két alapvető, de lényegében megalapozatlan posztulátumon alapul:

1. *A munkabér egyenlő a munka határtermékével. [...]*

2. *A munkabér haszna, ha egy adott mennyiségű munkát alkalmaznak, egyenlő a foglalkoztatás e volumenének határáldozatával*” (i. m.: 5, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy.).

Ezt ennek a két posztulátumnak, a klasszikus elmélet foglalkoztatásra és munkabérre vonatkozó alaptételeinek félreérthetetlen és határozott elutasítása követi. Itt nem célszerű idézni Keynes további elemzését, és e két itt idézett posztulátum tarthatatlanságát már az is mutatja, hogy a munka határtermékét nem lehet meghatározni, és a munka határáldozata olyan elméleti konstrukció, amelynek számszerűsítése lehetetlen, és elméleti megalapozottsága is vitatható. A termelés összetett folyamat, amelynek résztvevőit eltérő mértékben díjazák. Ha a végtermék előállításához feltétlenül szükség van valamennyi munkafolyamat elvégzésére, az egyes munkafolyamatok határterméke meghatározhatatlan, és ez a meghatározhatatlan határtermék nem lehet a díjazásnak és a díjazás eltéréseinek magyarázata. Ugyanakkor a munka sokunk számára nem áldozat, hanem önkiteljesítésünk eszköze, és még az is igaz, hogy általában annál magasabb a díjazása, minél kevésbé áldozat és minél inkább az önkiteljesítés eszköze. Ezért a határáldozat sem lehet a díjazásnak és a díjazás eltéréseinek magyarázata, hanem ezek az eltérések sokkal inkább társadalmi és történelmi körülmények függvényei. Végül a termelési folyamatban részt vevők összességének díjazása, vagyis az összes kifizetett munkabér a társadalom egészének fejlettségétől, teljesítőképességétől és viszonyaitól függ, tehát ismét társadalmi és történelmi körülményektől. Már ez a néhány mondat is illusztrálja annak az elemzésnek a hiányát, amelyre Keynes szerint a klasszikus elmélet e két alapvető posztulátumának támaszkodnia kellene.

A fenti terjedelmes Keynes idézetnek csak a következő mondata szorul magyarázatra: „Úgy érvelek, hogy a klasszikus elmélet posztulátumai csak egy speciális esetre érvényesek, de az általános esetre nem, mert [a klasszikus elmélet] olyan helyzet [általános érvényességét] tételezi föl, amely [csupán] a lehetséges egyensúlyi helyzetek határoló pontja”. Ez egyszerűbb nyelvezettel azt jelenti, hogy a klasszikus elmélet szerinti, vagyis a csupán a piaci automatizmusra fölépülő gazdaság elvben végtelenül sok egyensúlyi helyzetet hozhat létre, mindegyiket a foglalkoztatás különböző szintjén, és ezek határoló pontja a teljes foglalkoztatás esete. Ez alapvető ellentétben van a klasszikus és neoklasszikus elmélettel, amelynek hívei feltételezik, hogy a piaci automatizmus a teljes foglalkoztatást is biztosítja, vagyis nem hozhat létre kényszerű, nem szándékos munkanélküliséggel járó egyensúlyt. E felfogás szerint, amely Keynes idejében az általánosan elfogadott nézet volt, a

munkanélküliség, ha volt, önkéntes volt, mert a munkát kereső nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy bérigénye nagyobb, mint határtermelékenysége, és nem volt hajlandó bérigényét az ennek megfelelő szintre leszállítani. E feltételezés tarthatatlansága és a nem önkéntes, hanem kényszerű munkanélküliség léte a nagy gazdasági válság idején lett nyilvánvaló, és az erre a feltételezésre felépülő gazdaságpolitika akkor lett igazán katasztrofális.

Ez a keynesi nézet azonban általánosítható. A „munkanélküliség” helyébe, Keynes másik gyakran használt kifejezését használva, „az emberiség legszebb reményeinek meg nem felelő gazdasági helyzet” írható. Ezzel a keynesi elemzés kiemelkedik a munkanélküliség és foglalkoztatás köréből, és kiterjed többek között a jövedelemelosztás területére is. Keynes tétele ez esetben úgy egészül ki, hogy a piaci erők szabad játéka nem vagy legalábbis nem szükségképpen hoz létre sem teljes foglalkoztatást, sem „az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzet”-et, így például többek között a közfelfogás szerint elfogadható mértékűnek tekinthető jövedelem differenciálódást. Megismételve ugyanezt az előbbi terminológia szerint, a piaci erők számos különböző jövedelemelosztást hozhatnak létre, és ennek határesetek lehet az, amelyben a jövedelmek differenciálódása nem haladja meg a közvélemény által megengedhetőnek tekintett mértéket.

A legnagyobb súllyal és kiemelten kell hangsúlyoznom, hogy Keynes ezzel etikai és politikai megfontolásokat visz be a közgazdaságtanba, és hogy ennek messzemenő gazdaságpolitikai következményei vannak. A piaci erők szabad játéka által létrehozott egyensúlyi helyzet erkölcsileg elfogadhatatlan lehet a munkanélküliség kialakulása vagy az emberiség legszebb reményeinek sérelme miatt. Ugyanez az így létrejött egyensúlyi helyzet politikailag is elfogadhatatlan lehet, mert, ismét egy másik, később bemutatandó Keynes idézet szerint, fontos oka lehet „az elszegényedésnek, a társadalmi elégedetlenségnek, sőt még a háborúknak és a forradalmaknak is”, vagy, kevésbé drámai esetben a kormányon lévő politikai csoport bukására vezethet.

Az itt leírtak gazdaságpolitika következményei nyilvánvalók. A leírtakból az következik, hogy a piaci erők által létrehozott egyensúlyi helyzet nem, vagy csak szinte véletlenszerűen lesz etikai és politikai megfontolások alapján is megfelelő vagy legalább elfogadható. Ezért gazdaságpolitikai, kormányzati beavatkozásra van szükség az etikai és politikai megfontolások szerint is megfelelő vagy legalább elfogadható gazdasági helyzet kialakítása érdekében. Ennek legfontosabb eszközei Keynes szerint, amint ezt nagyon jól tudjuk, ha a probléma a munkanélküliség, a monetáris politika és a fiskális politika. Ha a probléma túlmeleg a munkanélküliségen, és kiterjed például a jövedelemelosztásra, más eszközökre is lehet szükség. A jövedelemelosztás itt nyilván csak kiragadott példa, és még csak nem is a legfontosabb. A piaci erők egyes társadalmi csoportok, régiók vagy országok kulturális és egzisztenciális leszakadására, sőt teljesen reménytelen helyzetére vezethetnek ennek szörnyű következményeivel együtt, amint ezt ma bőven tapasztalhatjuk. Ami talán még fontosabb, semmiképpen sem tudnak megoldást találni a már kialakult problémákra, és ez még csak nem is lehet a céljuk. Feltétlenül szükség van tehát olyan intézményrendszerre és annak olyan működtetésére, amely korrigálni tudja a társadalom egészének javára a piacok nem megfelelő működéséből eredő hibákat.

Ez a felfogás föltételez egy olyan intézményrendszert, amely képes a piaci erők szabad játéka által létrehozott helyzet korrigálására, vagy még inkább, már kialakulását is megakadályozza. Keynes az általános elméletben csak a nemzeti szintű intézményrendszer kialakítására és működtetésére, elsősorban a helyes monetáris és fiskális politikára tett javaslatokat. Ez szükségszerű volt, mert az általános elméletben leírt felismerései és ajánlásai csak egy országra, vagy, szigorú megfogalmazás szerint, egy zárt gazdaságra vonatkoztak. A zárt gazdaságra vonatkozó ajánlások megvalósítója szükségképpen csak ennek a zárt gazdaságnak, országnak a gazdasági és politikai közössége lehet. Zárt gazdaság azonban nincs, minden országnak vannak nemzetközi kapcsolatai, még ha vannak is nyíltabb és zártabb országok. Az elvben a zárt gazdaságra vonatkozó keynesi általános elmélet tehát

szükségképpen kiegészítésre szorul, ez a kiegészítés a keynesi általános nemzetközi elmélet, az ebből eredő ajánlások megvalósítója pedig csak az erre alkalmas nemzetközi intézményrendszer, ennek létrehozója és működtetője pedig csak a nemzetközi gazdasági és politikai közösség lehet. Már pusztán e szavak leírása egyértelműen mutatja ennek a nézetrendszernek az óriási jelentőségét, és egyben az ebből eredő javaslatok megvalósításának rendkívüli nehézségét.

2. A keynesi általános nemzetközi elmélet

Az elemzés nemzetközi térre való kiterjesztése és a keynesi általános nemzetközi elmélet kialakítása a fentiek szerint és értelemszerűen is azért elkerülhetetlen, mert minden ország gazdaságpolitikája kihat a többi országra, és minden ország gazdaságpolitikája függ a többi ország gazdaságpolitikájától is. Ha viszont, megismételve a már leírtakat, a nemzeti gazdaságpolitika vitelére csak a nemzeti (gazdasági és politikai) közösség lehet képes, és ezért csak ez a közösség lehet felelős, akkor a nemzetközi gazdaságpolitika szükségképpen feltételezi a nemzetközi (gazdasági és politikai) közösség létét. Feltételezi tehát a nemzetek közös felelősségét az olyan nemzetközi gazdaságpolitika vagy legalábbis az olyan nemzetközi gazdaságpolitikai klíma kialakításáért, amely kedvező minden ország számára, és lehetővé teszi ismét minden ország számára a neki kedvező nemzeti gazdaságpolitika vitelét. Nyilvánvaló azonban, hogy ez csak akkor működhet, ha a nemzetközi közösség megkövetelheti, hogy az egyes országok saját javukra követett gazdaságpolitikája ne sértse más országok érdekeit. Míg tehát az általános elméletben leírt nemzeti gazdaságpolitika feltételezi az ennek vitelére alkalmas nemzeti közösség létét, az általános nemzetközi elméletben leírt nemzetközi gazdaságpolitika vitele felelős szellemű nemzetközi közösség létét tételezi fel. Mi több, ha a nemzeti gazdaságpolitika viteléhez megfelelő nemzeti intézményrendszerre van szükség, a nemzetközi gazdaságpolitika viteléhez pedig megfelelő nemzetközi intézményrendszert kell kialakítani. Ez nyilván sokkal nehezebb, mint a nemzeti intézményrendszer kialakítása. Ezzel foglalkozott Keynes az 1940-es években előadott javaslataiban (Keynes, 1942, 1943, ismerteti Szakolczai, 2016, 2017a, 2017b, 2017c), és javaslatai olyannyira fontosak, hogy összességükben, az általános elmélet analógiájára, megérdemlik az általános nemzetközi elmélet nevet.

A leírtak alapján aligha lehet vitás, hogy ez a keynesi általános nemzetközi elmélet éppen olyan radikális szakítás a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletével, mint amilyen radikális szakítás volt az általános elmélet a foglalkoztatás és nemzeti gazdaságpolitika klasszikus elméletével. Az egyik azt mondta ki, hogy a piacok nem vagy nem szükségképpen vezetnek teljes foglalkoztatásra és az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzetre az egyes országokban, a második pedig, hogy nem vezetnek az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzetre a nemzetközi gazdaságban sem. Ezért idemácsolhatjuk az előző rész első bekezdését, mert mindkét elemzés ugyanerre az alapkövetkeztetésre vezet.

„A klasszikus elmélet által feltételezett speciális eset jellemvonásai nem felelnek meg annak a gazdasági társadaloménak, *amelyben ténylegesen élünk, aminek az a következménye, hogy tanítása félrevezető és katasztrofális (disastrous), ha megpróbáljuk a tapasztalati tényekre alkalmazni*” (Keynes, 1936: 3, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy., l. még Keynes, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007.).

Keynes azonban nem mulasztja el, hogy a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletéről külön és kiemelten is leírja lesújtó és elutasító véleményét. Az a memorandum, amellyel a korábbi történelmi részben leírtak szerint megkezdte a Valutaalapra vonatkozó elképzeléseinek kidolgozását, a következőkkel kezdődik.

„Amióta a pénz és az értékpapírok léptek a cserekereskedelem helyébe, még sohasem sikerült megoldani azt a problémát, hogy hogyan tartsák fenn az országok közti fizetési mérleg egyensúlyát. [...] Az ennek a problémának a megoldására való képtelenség mindmáig fontos oka volt az elszegényedésnek, a társadalmi elégedetlenségnek, sőt még a háborúknak és a forradalmaknak is. A legutóbbi ötszáz év folyamán csak két, mindkét esetben mintegy ötvenéves időszak volt (az angol kronológia szerint Erzsébet és Viktória kora), amelyről azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi kereskedelemnek a pénz felhasználásával való lebonyolítása »működött« (Keynes, 1941: 21). A kritikus fontosságú mondat azonban a következő. „Annak a feltételezése, hogy létezik egy olyan simán működő automatikus korrekciós mechanizmus, amely fenntartja az egyensúlyt, ha rábízunk magunkat a *laissez-faire* módszereire, doktriner illúzió, amely figyelmen kívül hagyja a történelmi tapasztalatokat, anélkül, hogy ezt bármiféle megbízható elmélet is alátámasztaná” (i. m.: 21-22).

Ez valóságos hadüzenet a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletének, amely ma is uralja mind az elmélet főirányát, mind a gazdaságpolitikát, és amely szerint a szabad piacok egyensúlyi és főként optimális helyzetre vezetnek. Keynes kimondja, hogy ez doktriner illúzió, amely nem felel meg a tapasztalatoknak, és amelynek nincs elméleti alátámasztása. Keynes azonban folytatja ezt a hadüzenetet, és lesújtó és elutasító véleményének bemutatására idéznem kell még a következőket:

„A két világháború közti időszakban a világ ezen felül átélte, szinte egymást gyors ütemben követő laboratóriumi kísérletek formájában, az összes alternatív megoldási kísérletet:

(a) azt, hogy a szabadon lebegő valutaárfolyamok önmaguk egyensúlyi helyzetének megtalálására vezetnek-e;

(b) azt, hogy a hitelező és az adós országok közti liberális és csupán az egyensúlyban nem lévő hitelező-adós pozíció tényéből eredő hitel- és kölcsönmegállapodások [egyensúlyra vezetnek-e]; ez a felületes szemlélet szerint hasonló [helyzetben lévő] XIX. századi, már régebben kialakult és újonnan fejlődő országok téves analógiája, hiszen akkor a kölcsönök likvidálták önmagukat, mert saját maguk megteremtették visszafizetésük új forrásait;

(c) azt az elméletet, hogy az arany szabad áramlása [a mai helyzetben: a nemzetközi tőkeforgalom szabadsága] automatikusan az árszintek és a gazdasági tevékenység olyan korrekcióira vezet a hitelfeltevő országokban, amely megfordítja a nyomást [vagyis átteszti az adós országokról a hitelező országokra];

(d) azt, hogy a defláció, vagy ami még rosszabb, a *kompetitív* defláció a bér- és árindexek olyan korrekcióira vezet-e, amelyek képesek az áruforgalom átirányítására;

(e) azt, hogy a tudatosan végrehajtott, vagy, ami még rosszabb, a *kompetitív* leértékelés alkalmas eszköz-e ugyanezen cél elérésére;

(f) azt, hogy a vámok, kedvezmények és támogatások *et hoc genus omne* helyreállítják-e a nemzetközi kereskedelem egyensúlyát restriktív és diszkrimináció útján” (Keynes, 1941a: 22-23, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy.).

Míndezen kísérletek Keynes szerint nyilvánvaló módon negatív eredményre vezettek. E rész egyes pontjai azonban nem csupán a múltban követett gazdaságpolitikát ítélik el, hanem ismét valóságos hadüzenetek a mai nemzetközi gazdaságpolitika alapvető fontosságú sarkalatos elemeivel szemben is. Az, hogy „a szabadon lebegő valutaárfolyamok önmaguk egyensúlyi helyzetének megtalálására vezetnek”, a mai nemzetközi gazdaságpolitikának, a szabad lebegtetésre felépülő árfolyamrendszernek is sarkalatos eleme. A defláció, a pénzügyi szigor ma is a nemzetközi fizetési nehézségekkel küzdő országoknak ajánlott gazdaságpolitika sarkalatos eleme, és ott, ahol nincs bevezetve a rögzített árfolyamrendszer, mint az eurózónában, az ilyen helyzetbe került országoknak

adott ajánlások kritikus fontosságú eleme ma is a meredek leértékelés, noha a kompetitív defláció és a kompetitív leértékelés szerencsére már kiment a divatból. A domináns gazdaságpolitika ma is azt reméli, hogy a hitelező és az adós országok közti liberális és csupán az egyensúlyban nem lévő hitelező-adós pozíció tényéből eredő hitel- és kölcsön-megállapodások a nemzetközi tőkeforgalom szabadságának körülményei között egyensúlyra vezetnek. Csupán a vámok és támogatások helyét foglalta el a nemzetközi kereskedelem teljes szabadságának helyességébe vetett hit, ezt a hitet azonban Keynes másutt ítélt el nem kisebb határozottsággal.

A foglalkoztatás klasszikus elméletének keynesi elutasítása ezen elmélet két alapvető posztulátumának elutasításán alapult. Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletének elutasítása és saját alternatív javaslatának kidolgozása azon alapul, hogy Keynes figyelembe vette az alábbi két nyilvánvaló tény:

- (a) bármikor előfordulhatnak előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események, és
- (b) bármikor előfordulhatnak elháríthatatlanak bizonyuló, súlyos gazdaságpolitikai hibák.

Ezeknek az eseményeknek és hibáknak a súlya és hatása, főként rövid távon, nagyobb lehet, sőt általában nagyobb, mint az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható erők. Keynes tehát nem tagadja az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható erők létét, de állítja, hogy az ez ellen ható erők, az előre nem látható, nagy hatású események és súlyos következményekre vezető gazdaságpolitikai hibák hatása lehet nagyobb. Ugyanezt másként megfogalmazva, a piaci erők szabad játéka, akárcsak egy zárt gazdaságban, számos olyan egyensúlyinak tekinthető helyzetet hozhat létre, amely tartósan fennmarad, semmi sem biztosítja azonban, hogy ezek megfeleljenek az emberiség legszebb reményeinek. Ez az, ami elkerülhetlenné teszi a nemzetközi gazdasági folyamatokba való tudatos gazdaságpolitikai beavatkozást.

A fenti kettős alapvető felismerést és ezek legfontosabb következményét talán nem is Keynes, hanem legjobb ismerője, Skidelsky fogalmazza meg a legvilágosabb és egyben a legköltőibb formában Keynes Westminster Székesegyházban tartott gyászszertartásához írt késői gyászbeszédében. „Helyes volt, hogy Keynesre [...] himnusz szavaival emlékeztek. Közgazdaságtana sokkal inkább az Új-, mint az Ószövetségé. Sokkal inkább a szeretet és a megbocsátás közgazdaságtana, mint az Igazságé, vagy még inkább olyan közgazdaságtan, amelyben az Igazságot nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok módosították. Keynes nem kívánt a jövőre vonatkozó tökéletes információ alapuló pazar számítási kapacitást. Egyetértett Locke-kal, aki azt írta, hogy 'a minket érintő ügyek legnagyobb részében Isten csak félhomályba való bepillantást engedett nekünk'. Tévedni emberi dolog, és minden tartós emberi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie.” (Skidelsky, 2000: 476)

Az előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású eseményeket North (2005, l. még Orbán-Szántó, 2005) állította elemzése központjába, és Keynes érvelése tulajdonképpen tartalmazza azt, amit North két generációval később leírt. North szerint nem ergodik világban élünk, és világunkat újra és újra előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események rázzák meg. Ennek folytán a világot rosszul írja le az a klasszikus elmélet, amely adottnak és változatlanak tekinti a fogyasztói ízléseket és a technológiai viszonyokat, és ennek folytán úgy írja le gazdaságunkat, mint ami viszonylag békés és nyugodt körülmények között folyamatosan közelít egy előre meghatározott egyensúlyi és egyben optimális helyzet felé, ahogy ezt először Walras írta le, és ahogy ez minden általános egyensúlyi elmélet alapvető feltételezése és kiinduló pontja.

A mi valóságos világunk azonban nem békés és nem nyugodt, nincs predeterminált egyensúlyi helyzete, hatalmas és előre nem látható lökések rázzák meg, és az alkalmazkodási folyamatok nem tendálnak egy predeterminált egyensúlyi helyzet felé, amely nincs is. Gazdaságunk helyzetének alakulása történelmi folyamat, amely, mint minden történelmi folyamat, nem követ előre meghatározott utat. Ennek folytán indokoltak azok a „nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok”, amelyek Skidelsky késői gyászbeszédében szerepelnek, és amelyek a keynesi általános nemzetközi

elmélet és az ezen alapuló gazdaságpolitika központi elemei. Indokolt az is, hogy „tévedni emberi dolog”, sőt nem ergodikusan világunkban a tévedés elkerülhetetlen, mert a jövő előrelátása lehetetlen. Ezért mélységesen igaz, hogy „minden tartós emberi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie”.

Már az itt leírtak is párhuzamosak az előbb az általános elmélettel kapcsolatban leírtakkal, de ez a párhuzamosság még szorosabbá tehető, ha a keynesi felismeréseket a klasszikus elmélet téves posztulátumainak formájába írjuk át. Ekkor a klasszikus nemzetközi gazdasági elmélet téves alapvető posztulátumai a következők lesznek:

(a) nincsenek előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események, és

(b) nincsenek elháríthatatlannak bizonyuló, súlyos gazdaságpolitikai hibák,

illetve pontosabban: ha vannak, akkor ezek súlya és hatása nem akkora, mint az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható, automatikusan működő erőké. Ha nincsenek ilyen események és hibák, vagy ha ezek hatása nem meghatározó jellegű, hanem inkább elhanyagolható, mint ahogy ezt a klasszikusok feltételezik, akkor a nemzetközi gazdasági folyamatokba való tudatos gazdaságpolitikai beavatkozás fölösleges, sőt káros lehet, és mindent megoldhat a piaci erők szabad érvényesülése.

Nem vonható kétségbe, hogy a klasszikus felfogás ilyen értelmezése helyes. A klasszikus elmélet ezeket a rendkívüli eseményeket és gazdaságpolitikai hibákat rendszeridegen és egyedi eseteknek tekinti, és nem integrálja be őket a rendszerbe. Elismeri, hogy esetenként előfordulnak, de nem módosítja ezeken megfelelően a rendszert, hanem ennek központjába továbbra is a predeterminált egyensúlyi helyzethez való közelítést állítja. A keynesi általános nemzetközi elmélet központi tétele viszont az, hogy ezek nem rendszeridegen és egyedi esetek, hanem a történelem és ennek részeként a mindenkor gazdasági helyzet integráns és folyamatosan ható elemei. Ennek megfelelő mértékű figyelembevétele nélkül nem magyarázható meg a nemzetközi gazdaság működése, és nem alakítható ki a nemzetközi gazdaságnak a valóságos körülményeket megfelelőképpen figyelembe vevő és ezekkel számoló, realista rendje.

Már az eddigiek alapján is nyilvánvaló a keynesi általános elmélet és a keynesi általános nemzetközi elmélet közti szoros analógia, de ezt még ki kell egészíteni a következőkkel.

Egyrészt a nemzetközi gazdaság esetében is igaz, hogy a klasszikus szellemű elemzés a speciális, és a keynesi szellemű az általános elmélet. A klasszikus elmélet szerint a piaci erők által létrehozott helyzet az egyetlen egyensúlyi és egyben az optimális, a keynesi szellemű elemzés szerint viszont ez a helyzet csak a lehetséges egyensúlyi helyzetek egyike és nem szükségképpen az optimális. Ebből egyenesen következik, hogy a klasszikus elmélet szerint elvben nem szabad beavatkozni az események menetébe, a keynesi felfogás szerint viszont kell. Ez utóbbi szerint az a feladat, hogy az elvben végtelenül sok megoldás közül megtaláljuk azt, amely a leginkább felel meg az emberiség legszebb és egyben jogos reményeinek, és amely politikailag is elfogadható. Ez esetben is aligha vitatható, hogy a piaci erők valószínűleg nem hoznak létre olyan rendszert, amely megfelel az emberiség legszebb reményeinek, és nem vezet káros politikai következményekre. A piaci erők nem csupán arra vezethetnek, sőt a tapasztalatok szerint vezetnek is, hogy az egyes országokon belül megengedhetetlenül nagyra nő a különböző társadalmi csoportok közti jövedelemkülönbség, hanem arra is, hogy a gazdag és a szegény országok közti jövedelemkülönbség az esetek nagy részében ugyancsak nő, noha csökkennie kellene.

Másrészt a nemzetközi gazdaság esetében is belépnek a képbe az erkölcsi és politikai megfontolások. Az egyes nemzetgazdaságokon belül a keynesi felfogás szerint a több lehetséges egyensúlyi helyzet közül erkölcsi és politikai megfontolások alapján kell kiválasztani a legmegfelelőbbet, így azt, amely nem vezet munkanélküliségre, elfogadhatatlan mértékű jövedelmi egyenlőtlenségre és így tovább. Ezzel teljes mértékben analóg az a keynesi felfogás, hogy több nemzetközi egyensúlyi helyzet lehetséges, és ezek közül erkölcsi és politikai megfontolások alapján kell kiválasztani a legmegfelelőbbet, így azt, amely nem vezet elfogadhatatlan mértékű nemzetközi

jövedelmi differenciálódásra és ebből eredő politikai ellentétekre, elszegényedésre, társadalmi elégedetlenségre, háborúkra és forradalmakra.

Harmadrészt, amint ezt már idézett korábbi írásaimban ismételtlen kiemeltem, Keynes egész életműve egységes egész, és a II. világháború utáni pénzügyi renddel foglalkozó munkája legelején a következőket olvashatjuk: „A versailles-i békeszerződés megalkotói elkövették azt a hibát, hogy elhanyagolták Európa gazdasági újjáépítését azért, mert elsősorban a politikai határokkal és a biztosítékokkal foglalkoztak. [...] A brit kormány szilárd elhatározása, hogy nem követi el újra ezt a hibát. Mr. Bevin legutóbb kijelentette, hogy a háború után a social securitynek kell lennie belpolitikánk elsődleges céljának. Az összes európai ország népének közjóléte lesz a mi politikánk külföldön éppúgy, mint itthon. Az egyik aligha lehetséges a másik nélkül, mert *valamennyien egy család tagjai vagyunk*. Feladatunknak kell tekintenünk, sok más célt megelőzően, hogy megakadályozzuk az éhezést a fegyverszünet utáni időben, a valutáris zavarokat egész Európában, valamint a foglalkoztatás, a piacok és az árak vad ingadozásait, amelyek annyi nyomorúság okai voltak a két háború közti húsz évben” (Keynes 1940-1944/1980: 11, kiemelések tőlem, Sz. Gy). Ez a béke gazdasági következményeinek (Keynes, 1919/1971, 1919/1920, 1919/1991, 1919/2000), valamint az általános elméletnek (Keynes, 1936, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007) a szelleme. Ha Keynes akkor nem a II. világháború öngyilkos örületébe zuhant Európa problémáival foglalkozott volna, akkor nem az összes európai országnak, hanem a világ összes országának közjóléte szerepelt volna e szövegben, mert valamennyien egy család tagjai vagyunk ebben a szélesebb értelemben is.

Negyedszer, Keynes az általános elméletben megalkotta a nemzeti gazdaságpolitika eszközrendszerét, amelynek felhasználása lehetővé teszi egyetlen ország – elméletileg egy zárt gazdaság – valamennyi lakója közjólétének szolgálatát. Az általános nemzetközi elmélet a nemzetközi gazdaságpolitika eszközrendszerét alakította ki, amely lehetővé teszi a világ összes országa közjólétének szolgálatát. Nemcsak az igaz ugyanis, hogy valamennyien egy család tagjai vagyunk, hanem az is, hogy valamennyien egymáshoz vagyunk láncolva. Rövid átmeneti időre lehetséges ugyan, hogy saját javunkat mások kárára mozdítsuk elő, hosszabb távon azonban ez lehetetlen. Távlati szemléletben csak valamennyi ország közös közjóléte mozdítható elő, mert az egyik ország bajai előbb-utóbb szükségképpen kiterjednek az összes többire, és az egyik ország bukása magával ránthatja a bukásba a többit is.

3. Az általános egyensúlyi elmélet és a nemzetközi egyensúly keynesi definíciója

Az előbbieken kifejtett keynesi elvek meggyőzőnek látszanak ugyan, de egyben ellentétben állónak látszanak a közgazdaságtudomány kezdeteitől mindmáig általánosan elfogadott alapvető tételekkel, e tudomány modern fejlődésének tiszteletreméltó eredményeivel, valamint az ezeken alapuló gazdaságpolitikai közfelfogással. Ezek értelmében – leegyszerűsítve, mert nyilván van nemzeti és nemzetközi gazdaságpolitika – a piacok mindent a lehető legjobban rendeznek el, és a működésükbe való beavatkozás csak ronthat a helyzeten. Pigou (1920) máig ható nézetei szerint még a jóléti szempontból indokolt beavatkozásokat is a piaci erők által létrehozott optimális helyzet utólagos korrekciójának kell tekinteni, amelyeknek a lehető legkevésbé szabad csak módosítaniuk a piaci erők által létrehozott helyzetet. Ezzel a nyilvánvalóan fölvetődő ellenvetéssel foglalkoznunk kell, mert e nélkül tarthatatlanná válnak az előbb kifejtett keynesi elvek és az ezután kifejtendő keynesi gazdaságpolitikai javaslatok. E kérdés itteni tárgyalása ugyancsak csupán vázlatos lehet.

Már Adam Smith elméletének az volt a központi tétele, hogy a társadalmi munkamegosztásban részt vevő és egymással a piacon találkozó, önérdükük által mozgatott vállalkozók törekvéseiből egy

láthatatlan kéz egyensúlyt és optimumot hoz létre anélkül, hogy a piacon részt vevők törekednének ilyen egyensúly és optimum létrehozására. Ez a gondolkodás, amint ezzel már e fejezet előző részében foglalkoztunk, könnyen volt kiterjesztető a munka piacára is, amely ez a láthatatlan kéz ezek szerint egyensúlyt hoz létre a munka kereslete és kínálata között is. Ha ezek a tételek érvényesek, akkor – most nem foglalkozva a munkapiaccal – az a keynesi törekvés, hogy beavatkozással, és főként a nemzetközi gazdaságba való beavatkozással fölülírjuk piacok által kialakított rendet, eleve helytelen. Itt és most fogadjuk el ezt az érvelést ebben a leegyszerűsített formában, mert általában így hangzik el, annak ellenére, hogy Smith érvelése elsősorban a piac akkori ellenfelei, a király és léha udvaroncái vagy a mindent szabályozni akaró de nem tudó merkantilisták ellen irányult.

Ezt a felfogását Smith nem igazolta elméleti szempontból is korrektnek tekinthető módon, és ezért ez a mai szakmai közfelfogás szerint nem tekinthető másnak, mint elméletileg nem igazolt, bár a tények által alátámasztott sejtésnek. Az elméleti igazolás a II. világháború utáni évekre és az Arrow és Debreu nevével fémjelzett általános egyensúlyi modellre maradt. Ennek elmélet alapjait először Debreu (1952, v.ö. Csekő, 2005) adta elő és publikálta. Debreu az École Normale Supérieure-n tanult matematikát, és az elsősorban az eleganciára és módszertani pontosságára törekvő gondolkodásával főként Walrasra (1874) nyúlt vissza. Fenti első publikációját követően azonnal kialakult e témával kapcsolatos szoros együttműködése Arrow-val (vö. Kornai, 2005), és megjelent közös cikkük (Arrow–Debreu 1954), amely végképp összekapcsolta nevüket, és összekapcsolt nevükhöz fűzte annak egzakt bizonyítását, hogy a kompetitív piacok egyensúlyi helyzetet hoznak létre. Ez a cikk és Arrow ezzel kapcsolatos és ezt követő tevékenysége vitte be az ezt megelőzően gyakorlatiasabb szellemű angol nyelvterületre ezt a tulajdonképpen a lausanne-i iskolára, tehát a francia gondolkozásmódra visszavezethető elméleti irányzatot. Arrow ezzel a kérdéskörrel foglalkozó művei összegyűjtött cikkei egy kötetben jelentek meg (Arrow, 1983), és legfontosabb cikkei magyarul is elérhetők (Arrow, 1979). Arrow 1972-ben, Debreu pedig 1983-ban kapta meg a Nobel-díjat. Voltaképpen mindmáig ez az elméleti alapja annak a neoliberais gazdaságpolitikának, amely a kompetitív piacokat és az általuk létrehozott egyensúlyi helyzetet teszi nemcsak az elemzés, hanem a gazdaságpolitika központjába.

E nézet uralmának elméleti alátámasztottságát a jogi alapképzettségű angol Coase (vö. Valentiny, 2005) rendítette meg elsőnek. Már legelső cikkében (Coase 1937) rámutatott arra a nyilvánvaló tényre, hogy a kereskedelmi ügyletek megkötése nem költségmentes, hanem vannak tranzakciós költségek. Valentiny (2005: 531) élénken írja le azt a páratlanul érdekes vitát, amely a Chicagói Egyetemen zajlott le Coase és még két későbbi Nobel-díjas, Stigler és Friedman részvételével, és amelyen Coase maga mellé és a Pigou hagyományos nézetei ellen fordította az összes résztvevőt. E vita és folyományai alapján Stigler fogalmazta meg a Coase-tételt, amely szerint „tökéletes verseny esetén az egyéni és társadalmi költségek egyenlők” (idézi Valentini, i.m.: 533). Ez nyilván csak a tökéletes verseny elméleti esetében van így, és nem a valóságban, ahol a tranzakciós költségek zérusnál nagyobbak. Ennek egyenes következménye egyrészt az, hogy Arrow és Debreu következtetései nem vonatkoztathatók a való világra, hanem csak arra az elméleti esetre, amelyben nincsenek tranzakciós költségek, és másrészt az, hogy a tranzakciós költségek figyelembevételének módosítania kell a közgazdasági gondolkodás egészét, mert a zérus tranzakciós költségek világa távol áll a valóságtól.

Erről maga Coase a következőket írta: „A nulla tranzakciós költségekkel működő világ, amelyre a Coase-tétel vonatkozik, a modern közgazdasági elemzés világa, ezért a közgazdászok meglehetősen otthonosak az ebben a világban felmerülő intellektuális problémák kezelésében, bármily távol essen is [ez] a valóságtól. [...] Ha igazam van, akkor a modern közgazdasági elemzés képtelen kezelni sok olyan kérdést, amelyről azt állítja, hogy megválaszolta őket. Nem várható, hogy egy ilyen lesújtó következtetés derűs fogadtatásban részesüljön, így az elemzésemmel szembeni ellenállás is egészen természetes.” (Coase, 2004: 29-30. idézi Valentini, i.m.: 533.) Nem érdektelen szó szerint idézni Valentini megállapításait is. „Coase azt vallja, hogy a közgazdasági vizsgálódás a gazdaság

reálfolyamatainak megismerésével kezdődik, és oda visszatérve fejeződik be, vagyis a megfogalmazott közgazdasági tételek érvényességét is a gazdasági szereplők tényleges viselkedése minősíti. Az uralkodó közgazdasági megközelítés ezeket a követelményeket figyelmen kívül hagyva olyan egyre elvontabb elméleti konstrukciókban gondolkodik, ahol a verbális, geometriai vagy matematikai szimbólumok, önálló életre kelve, átveszik a gazdaság valóságos szereplőinek helyét. Az így felfogott gazdaság már csak az 'iskolatáblán' életképes, valóságosan nem." (Valentini, i.m.: 527.) Ez a kritika bizony az elsősorban a formális tökélyre törekvő egész modern közgazdaságtan ellen irányul, és utólag igazolja Keynesnek a gazdaság reálfolyamataiból kiinduló és ezekhez visszatérő eljárásának helyességét. Coase 1991-ben kapta meg a közgazdasági Nobel-díjat.

A hagyományos felfogás és elemzési módszer helyességének kétségbevonására vezető másik kritikus fontosságú irányzat az információs aszimmetria elmélete, amelyet Akerlof (vö. Madarász – Vincze 2005), Spence (vö. Gömöri 2005) és Stiglitz (vö. Farkas 2005) kezdeményezett. Ennek az a lényege, hogy a piacon találkozó két fél informáltsága nem azonos, mint ahogy ezt a hagyományos elmélet és az általános egyensúlyi modell feltételezi, és ennek folytán a piaci megoldás nem feltétlenül vezet egyensúlyra és optimalitásra, mint ahogy ezt a hagyományos elmélet feltételezi. Akerlof ezzel a témakörrel foglalkozó első cikkében (Akerlof, 1970) a használt autók piacával foglalkozott, Spence (1973) az állást keresők magatartásával, és ehhez hasonló volt a tárgya Stiglitz e témakörbe tartozó első cikkének is (Stiglitz 1975). Stiglitz ide tartozó cikkei azonban valósággal megszámlálhatatlanok, a Nobel-díj átvételekor tartott előadásának (Stiglitz 2001) irodalomjegyzéke szerint az addig megjelent 415 folyóiratcikke közül 219 foglalkozott ezzel a témával. Munkásságukért hárman megosztva 2001-ben kaptak Nobel-díjat.

Míg ezt megelőzően néhány bekezdésben foglalkoztam a tranzakciós költségekkel és a Coase-tétellel, ez esetben ennél részletesebb további tárgyalásra nincs sem szükség, sem lehetőség. Minden további tárgyalás nélkül nyilvánvaló, hogy ha a piacokon találkozó felek informáltsága eltérő, akkor az alapján módosítja helyzetet azzal a klasszikus elmélet által feltételezett esettel szemben, amely szerint minden információ ingyenesen és korlátlanul áll rendelkezésre, és a piacon találkozó felek informáltsága azonos mértékű és tökéletes. Mind a tranzakciós költségek, mind az aszimmetrikus információ szerepe annyira fontos, hogy nyitottá teszik azt a kérdést, hogy mi is tekinthető egyensúlyi és optimális helyzetnek. Egyben tarthatatlanná teszik azt az álláspontot is, hogy a tényleges piaci – és nem a tankönyv- vagy iskolatáblaszerű – viszonyok egyensúlyra és optimalitásra vezetnek, ezért nem írhatók fölül gazdaságpolitikai eszközökkel, vagy fölülírásuk nem ront a helyzeten. Ez különösképpen igaz a nemzetközi kereskedelem területén, ahol a mind a tranzakciós költségek, mind pedig az információs aszimmetriák szükségképpen különösen nagyok. Ezzel elméleti szempontból is igazoltá vált Keynesnek az a törekvése, hogy a tényleges piaci viszonyok által létrehozott helyzetet ne tekintse eleve optimálisnak, hanem fölülírására és javítására törekedjék. Ehhez a kiinduló eszközt az ún. Mundell-háromszög adta meg számára, amelyet implicit módon éppúgy előre felfedezett, mint North nem ergodikus világát.

A Mundell-háromszög, amint ez Mundell (1963, v. ö. Pete (2005)) és Fleming (1962) elemzésére visszavezethető, amint ezt Obstfeld és Taylor (2003: 29-33) kifejti, és amint ezt és Györfly (2007: 71) tárgyalja, nyílt és főként kis nyílt gazdaságban nem lehet egyszerre rögzített valutaárfolyam, szabad tőkeforgalom és független makroökonómiai politika. Mundell munkásságáért 1999-ben kapott Nobel-díjat. Ezt a tételt Keynes (1942, 1943) olyannyira fölismerte, hogy javaslataiban rögzített valutaárfolyam helyett rögzített de rendezetten módosítható valutaárfolyamot javasolt, emellett szükségesnek tartotta a tőkeforgalom ellenőrzését, elsődleges fontosságot tulajdonított annak, hogy az általa javasolt nemzetközi valuta- vagy klíringunióhoz csatlakozó országok önálló és független makroökonómiai politikát folytathassanak a teljes foglalkoztatás és a prosperitás kialakítására és fenntartására. Elsősorban ebből eredtek ellentétei White-tal (1943, 1943), aki rögzített

árfolyamrendszerre és minden korlátozás és ellenőrzés nélküli szabad tőkeforgalomra törekedett, elutasítva annak a kérdésnek még a felvetését is, hogy ezek az egyes tagországokban akadályai lehetnek a független makroökonómiai politikának, a teljes foglalkoztatásnak és a nemzeti prosperitásnak. Ez a trilemma nyilván dilemmára egyszerűsíthető le: egy ország gazdaságpolitikája vagy a teljes foglalkoztatás és a prosperitás nemzeti gazdaságpolitikai céljainak, vagy a nemzetközi egyensúly szempontjainak adhat elsőbbséget. Keynes nyilván e dilemma egyik, White pedig másik ágát ragadta meg, illetve tartotta elsődlegesnek.

Ezekből a megfontolásokból közvetlenül levezethető a nemzetközi gazdasági egyensúly keynesi definíciója. Keynes szerint, noha ezt így nem mondja ki, de ez az általa leírtakból egyenesen következik, akkor van nemzetközi gazdasági egyensúly, ha egyensúlyban van minden ország kereskedelmi mérlege. Nyilván szerepet játszik itt a fizetési mérleg is, de az ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalása és az itt leírt tételek ennek megfelelő, de a lényegét nem érintő korrekciójára itt nem térhetek ki. A nemzetközi gazdasági egyensúly e definíciója szerinti helyzetben egyetlen ország sem kényszerül arra, hogy a Mundell-háromszögből következőknek megfelelően korlátozza belföldi keresletét, vagyis restriktív politikát folytasson azért, hogy egyensúlyban tartsa külkereskedelmi mérlegét. Aligha vitatható, hogy a nemzetközi gazdasági egyensúly e definíciója szerinti helyzet, tehát az a helyzet, amelyben egyetlen ország sem kényszerül restriktív politikára azért, hogy egyensúlyban tartsa külkereskedelmi mérlegét, vezet a világ egészében a termelési lehetőségek legteljesebb kihasználására és így a világ egészében a legnagyobb jólétre. Ez nyilván csak a nemzetközi gazdasági és politikai közösség együttműködésével és tudatos gazdaságpolitikai beavatkozásával érhető el. A nemzetközi gazdasági egyensúly ilyen értelmezése egyértelmű érv a nemzetközi közösség tudatos gazdaságpolitikai szerepvállalása mellett és egyben az ellen, hogy a piaci automatizmus világgazdasági méretű optimumra vezet, és egyben egyértelmű szakítás tehát a hagyományos nézetekkel.

Ennek az elképzelésnek a megvalósítása két dolgot igényel: megfelelő eszközöket és megfelelő szervezetet. Keynes szerint a kereskedelmi mérleg hiányával küzdő országok valutapolitikai és kereskedelempolitikai eszközöket is felhasználhatnak a kereskedelmi mérleg egyensúlyának helyreállítására. Korlátozhatják a nemzetközi tőkeforgalmat, és korlátozhatják a javak és szolgáltatások nemzetközi forgalmát is, de csak a feltétlenül szükséges esetekben és a feltétlenül szükséges mértékben. Keynes tehát elismeri, hogy a szabad tőkeforgalom és a javak és szolgáltatások szabad, minden korlátozástól mentes forgalma elvben a legjobb, de a gyakorlatban csak akkor, ha nincs súlyos kárára egyes országoknak. Ekkor érvénybe lép az az elv, hogy „minden tartós társadalmi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie”, beléphet a képbe a „szeretet és a megbocsátás közgazdaságtana”, és alkalmazhatók lesznek a „nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok”. Mindez azonban csak úgy és csak olyan mértékben, hogy ne legyen súlyos kárára más országoknak. Engedményeket lehet, sőt kell tehát tenni a tőkeforgalom, valamint a javak és szolgáltatások forgalma szabadságának kárára mindaddig, amíg nem lehet elérni mindenütt a nemzetközi kereskedelmi forgalom egyensúlyát és ennek útján, ugyancsak mindenütt, a restriktív politika megszüntetését és a rendelkezésre álló erőforrások teljes kihasználását, vagyis az elérhető legnagyobb jólétet.

A szabad forgalom helyességének elméleti igazsága és a „nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok” alkalmazásának gyakorlati szükségessége közti összhangot csak a nemzetközi közösség erre a célra létrehozott szervezete teremtheti meg. Csak ez a megfelelő módon létrehozott és jól működő szervezet érheti el, hogy a „nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok” alkalmazása ne legyen súlyos kárára más országoknak. Keynes (1942, 1943) pontos javaslatokat dolgozott ki mind a fenntartásokra és felmentő záradékokra, mind pedig az ezek megengedhető mértékű alkalmazását garantáló szervezetre és ennek működésére vonatkozóan. Megítélésem szerint az általa kidolgozott

alapelvek ma is érvényesek és alkalmazhatók, a mai körülmények közti alkalmazásukra vonatkozó konkrét elképzelések megfogalmazásával másutt fogok foglalkozni.

Még egy kérdés van hátra: mi a klasszikus és a keynesi felfogás közti végső és alapvető különbség? Szerintem az, hogy a keynesi felfogás felismeri, hogy a személyek nemzetközi forgalmának, vagyis a nemzetközi vándorlásnak a lehetőségei kisebbek és az akadályai nagyobbak, mint a tőke, a javak és a szolgáltatások nemzetközi forgalmának, továbbá felismeri azt is, hogy az emberek közösségekben élnek, és a közösségek lerombolásának végzetes hatásai vannak. Ha valamely országnak külkereskedelmi hiánya van, és ez restriktív politikára kényszeríti, akkor a restriktív politika elszegényedésre és kivándorlásra, valamint ezzel járó óriási társadalmi problémákra vezet. Ha tehát elutasítjuk a nemzetközi tőkefogalom és a nemzetközi kereskedelmi forgalom teljes szabadságának kárára tett engedményeket a feltétlenül indokolt esetekben és a feltétlenül indokolt mértékben is, akkor vállalnunk kell a nemzetközi migrációt a vele járó problémákkal és a szegény országok destabilizációját a vele járó problémákkal együtt. Ma ez az egész kérdéskör sokkal élesebben vetődik fel, mint Keynes korában, és tiszteletreméltó az az éleslátás, amellyel ő már akkor felismerte ezeket az összefüggéseket és e problémák súlyosságát.

Irodalom

- Akerlof, George A. (1970): The Market for Lemons. Quality uncertainty and the market mechanism. The Quarterly Journal of Economics (August)
- Arrow, Kenneth J.: (1979): Egyensúly és döntés. Válogatott tanulmányok. (Válogatás és bevezető tanulmány: Kornai János.) KJK, Budapest.
- Arrow, Kenneth J.: (1983): General Equilibrium. Collected Papers, Vol. 2. Blackwell, Oxford, 1983.
- Arrow, Kenneth J. – Debreu, Gerard (1954): Existence of Equilibrium for a Competitive Economy. *Econometrica*, 23. (július) 256-290.
- Bekker Zsuzsa (szerk.) (2005a): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 928.
- Coase, Ronald H. (1937): The Nature of the Firm. *Economica*, 4. 386-405.
- Coase, Ronald H. (1960): The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*. 15. 1-44.
- Csekő Imre (2005): Gerard Debreu (1921-2004). In: In: (Bekker (szerk.) 2005: 351-369.
- Debreu, Gerard (1952): A Social Equilibrium Existence Theorem. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 38, 886-893.
- Farkas Beáta (2005): Joseph E. Stiglitz (1943 –). In: (Bekker (szerk.) 2005: 803–812).
- Fleming, Marcus (1962): Domestic Financial Policies Under Fixed and Under Floating Exchange Rates. *International Monetary Fund Staff Papers*, 9, 369-379.
- Gömöri András (2005): A. Michael Spence (1943 –). In: (Bekker (szerk.) 2005: 789–802).
- Gyórfy Dóra (2007): Democracy and Deficits The New Political Economy of Fiscal Management Reforms in the European Union. Akadémiai Kiadó, Budapest, 236.
- Keynes, John M. (1940-1944/1980): Activities 1940-1944. *Shaping the Post-War World: The Clearing Union. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXV. Edited by Donald Moggridge. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 522.*
- Keynes, John M (1919/1971): The Economic Consequences of the Peace. *The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume II. Macmillan – St Martin's Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xxv + 192.*

- Keynes, John M. (1919/1920): A béke gazdasági következményei. Révai, Budapest, xvi + 187.
- Keynes, John M. (1919/1991): A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa, Budapest, 317.
- Keynes, John M. (1919/2000): A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Budapest, 263.
- Keynes, John M (1936): The General Theory of Employment, Interest and Money. MacMillan, London – Harcourt, Brace, New York, xii + 403.
- Keynes, John M. (1936/1961/1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. (Az 1961. évi angol nyelvű kiadás alapján.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 430 p.
- Keynes, John M. (1936/1971/2007): The General Theory of Employment, Interest and Money. With a New Introduction by Paul Krugman, Winner of the Nobel Prize in Economics, 2008. Palgrave Macmillan for the Royal Economic Society. Houndmills, Basingstone – New York, xxxviii + 428.
- Keynes, John M. (1941): Post-War Currency Policy. (8th September) In: Keynes (1940-1944/1980, 21-40.)
- Keynes, John M. (1942): Proposals for an International Currency (or Clearing) Union. (11th February). In: (Horsefield 1969a, 3-18).
- Keynes, John M. (1943): Proposals for an International Clearing Union. (The White Paper.) (7th April 1943.) In: (Horsefield 1969a, 19-36).
- Kornai János (2005): Kenneth Joseph Arrow (1921 –). In: Bekker (szerk.) 2005: 101-115.
- Madarász Kristóf – Vincze János: George A Akerlof (1940 –). In: (Bekker (szerk.) 2005: 775-787).
- Mundell, Robert A. (1963): Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates. Canadian Journal of Economic and Political Sciences, XXIX/4, 475-485.
- North, Douglass C. (2005): Understanding the Process of Economic Change. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 187.
- Obstfeld, Maurice – Alan M. Taylor (2002): Globalization and Capital Markets. NBER Working Paper, No. 8846.
- Orbán Annamária – Szántó Zoltán (2005): Douglass Cecil North (1920-). In: (Bekker 2005, 571-588).
- Pete Péter (2005): Robert A. Mundell: (1932-): In: (Bekker (szerk.) 2005: 725-739).
- Pigou (1920) : The Economics of Welfare.
- Skidelsky, Robert (1983/1992): John Maynard Keynes. Volume One. Hopes betrayed. 1883-1920. Macmillan, London, xxviii + 447.
- Skidelsky, Robert (1992/2000): John Maynard Keynes. Volume Two. The Economist as Saviour. 1920-1937. Macmillan, London, xxxv +731.
- Skidelsky, Robert (2000): John Maynard Keynes. Volume Three. Fighting for Britain 1937-1946. Macmillan, London, xxiii + 580.
- Spence, A. Michael (1973): Job Market Signaling. The Quarterly Journal of Economics, 87/3. 355-374.
- Stiglitz, Joseph E. (1975): The Theory of Screening, Education and the Distribution of Income. American Economic Review, 65/3 (June) 283-300.
- Stiglitz, Joseph E. (2001): Information and the Change in Paradigm in Economics. Nobel Prize Lecture.
- Szokolczai György (2016): „Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalap létrehozására vezető gondolatai.” *Közgazdaság Szemle*, LXIII/7-8. (július-augusztus) 838-857.
- Szokolczai György (2017a): „A Nemzetközi Valutaalap: Keynes és White javaslatai és a Bretton Woods-i megállapodás.” *Közgazdasági Szemle*, LXIV/1 (január) 74-96.

Szakolczai György (2017b): "A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála I." Köz-Gazdaság. Tudományos füzetek. XII/1. (február) 73-87.

Szakolczai György (2017c): "A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála II." Köz-Gazdaság. Tudományos füzetek. XII. Előkészületben.

Valentiny Pál (2005): Ronald Harry Coase (1910-). In: (Bekker (szerk.) 2005: 523-537).

Walras, Leon (1874): *Éléments d'économie politique pure; ou théorie de la richesse sociale.* (A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete.)

White, Harry D. (1942): Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Plan for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations (April 1942). In: (Horsefield 1969b, 37-82).

White, Harry D. (1943): Preliminary Draft Outline of a Proposal for an International Stabilization Fund of the United and Associated Nations (Revised July 10, 1943). In: (Horsefield 1969b, 83-96).

Articles of Agreement of the International Monetary Fund (22th July, 1944). In: (Horsefield 1969b, 185-214).

Joint Statement by Experts on the Establishment of an International Monetary Fund (7th April, 1944). In: (Horsefield 1969a, 128-135).